

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้นับว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญมาก เพราะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับ เศรษฐกิจและสังคมของประเทศมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษยชาติ ดังนั้นจึงควรที่จะ ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อันมีค่าไม่ให้สูญไปและดำรงอยู่กับมนุษย์ ตลอดไป อำนวย (2525 : 1) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของป่าไม่ว่า ป่าไม้ทำหน้าที่รักษาความสมดุล ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นที่ศึกษาค้นคว้า เป็นแหล่งต้นน้ำและแหล่งสงวนพันธุ์สัตว์ป่า เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและประเทศชาติ ดังนั้นจึงควรรักษาไว้ให้คงสภาพ เดิมมากที่สุด เช่นเดียวกับ นิวัติ (2528 : 14) ได้กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและใช้ได้เป็นเวลานาน ที่สุดให้สูญเสียโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด ขณะเดียวกัน เกษม (2530 : 99) ได้ให้คำจำกัด ความว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และ การ ใช้ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ต่อไป

อำเภอปางมะผ้าเป็นหนึ่งในเจ็ดอำเภอของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ห่างจากตัวเมือง แม่ฮ่องสอนประมาณ 60 กิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ประกอบไป ด้วย เผ่ามูเซอ ลีซู กะเหรี่ยง และละลา ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ลุ่มน้ำ 3 สายคือ น้ำปิง น้ำलग และน้ำแม่ละนา เดิมทีพื้นที่นี้เป็นแหล่งปลูกพืชเสพติดเช่น ฝิ่นเป็นอาชีพหลัก ต่อมาได้มีองค์กร พัฒนาระหว่างประเทศ เช่น โครงการไทย - เยอรมัน ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น เกษตรอำเภอ ปศุสัตว์อำเภอ ประชาสงเคราะห์อำเภอ ฯลฯ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไป ดำเนินงานพัฒนา ต่อมาเกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวเปลี่ยนการประกอบอาชีพ โดยปลูกพืช เศรษฐกิจ เพื่อทดแทนการปลูกพืชเสพติด และมีการตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นสัดส่วนและถาวร ปัจจุบันมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทำให้เกิดปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะปัญหาการทำลาย ทรัพยากรป่าไม้และการแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้เริ่มจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ดังที่ Jantakad (1998 : 58 - 59) ได้กล่าวถึงปัญหาและทางออกของการอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าวว่าด้วย ข้อจำกัดของการใช้ทรัพยากร ประกอบกับประชากรในพื้นที่ได้เพิ่มขึ้นต้องเผชิญกับปัญหาที่ หลากหลาย โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปัญหาการแย่ง

ที่ทำกิน แย่งพื้นที่การหาของป่า การตัดไม้ใช้สอย ทำให้เกิดการพิพาทระหว่างชุมชนตามมาอย่างต่อเนื่องและหนักหน่วง ดังนั้นเมื่อต้นปี 2539 ผู้นำชุมชนชาวเขาส่วนหนึ่งได้ตระหนักและร่วมมือกัน เพื่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็น “ปัญหาาร่วมกัน” ที่เกิดขึ้น โดยเริ่มจาก 3 หมู่บ้าน ในตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่ หมู่บ้านลูกข้าวหลาม หมู่บ้านบ่อไคร้ และหมู่บ้านจะโบ้ ซึ่งจากการดำเนินงานของผู้นำชุมชนนี้ทำให้เกิดการขยายผลเพิ่มขึ้นเป็น 17 หมู่บ้าน ใน 3 ตำบล คือ ตำบลสบป่อง ตำบลนาปู่ป้อม ตำบลปางมะผ้า ซึ่งทั้ง 3 ตำบล อยู่ในอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ลุ่มน้ำกลางเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในอำเภอปางมะผ้าที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามระยะทางของทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 เป็นระยะทางประมาณ 927 กิโลเมตร โดยห่างจากที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประมาณ 65 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,094 ตารางกิโลเมตร ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 85 เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อนและมีป่าไม้หลายหลากพันธุ์ โดยอำเภอปางมะผ้าได้แบ่งพื้นที่เขตการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2547 ออกเป็น 4 ตำบล รวม 37 หมู่บ้าน 15 หย่อมบ้าน ประกอบด้วย ตำบลสบป่อง (ประกอบด้วยหมู่บ้าน 8 หมู่บ้าน 4 หย่อมบ้าน) ตำบลปางมะผ้า (ประกอบด้วยหมู่บ้าน 11 หมู่บ้าน 3 หย่อมบ้าน) ตำบลถ้ำลอด (ประกอบด้วยหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน 3 หย่อมบ้าน) และตำบลนาปู่ป้อม (ประกอบด้วยหมู่บ้าน 11 หมู่บ้าน 5 หย่อมบ้าน) ซึ่งตำบลทั้ง 4 นี้มีแม่น้ำกลางไหลผ่าน ประชากรที่อาศัยในลุ่มน้ำกลางจะประกอบด้วยชาติพันธุ์หรือเผ่าต่าง ๆ ดังนี้ ไทยใหญ่ ลีซอหรือลีซอ ลาหู่หรือมุเซอ ปกาเกอญอ หรือ กะเหรี่ยง ม้ง หรือ แม้ว ลีว และชาวไทยพื้นราบโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังจะมีประชากรแฝง ซึ่งทางราชการได้ออกบัตรไว้แสดงตน เช่นบัตรประจำตัวบุคคลบนพื้นที่ราบสูง (บัตรสีฟ้า) และอื่น ๆ ซึ่งรวมทั้งผู้อพยพหลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำกลางจะนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ สำหรับประชากรที่เป็นชาวไทยภูเขาจะมีการนับถือศาสนาที่แตกต่างกันออกไป มีทั้งการนับถือศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม ขณะที่บางส่วนยังมีการนับถือผีตามความเชื่อดั้งเดิม ด้านศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากลุ่มน้ำกลางประกอบด้วยประชากรหลายชาติพันธุ์ จึงมีวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายแตกต่างกันไป เช่น ประเพณีปอยส่างลองของชาวไทยใหญ่ ประเพณีกินวอปีใหม่ ของชาวไทยลาหู่หรือลีซอ ประเพณีผูกข้อมือ เลี้ยงผีของชาวไทยปกาเกอญอ หรือ กะเหรี่ยง ซึ่งแต่ละเผ่าต่างรักษาและพยายามสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของตนไว้ให้ยืนยาว แต่ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่มาพร้อมกับความเจริญในด้านต่าง ๆ ทำให้ลักษณะการแต่งกายชุดประจำเผ่าในปัจจุบันแทบสูญหาย หรือมีให้เห็นเป็นลักษณะผสมผสานระหว่างชุดแต่งกายของชาวพื้นเมืองราบกับชุดแต่ง

ภายใต้เดิม แต่อย่างไรก็ตามก็ยังคงไว้ซึ่งการแต่งกายชุดประจำเผ่าดั้งเดิมในงานประเพณีต่าง ๆ การประกอบอาชีพของประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำกลางส่วนใหญ่ร้อยละ 98 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เพาะปลูกพืชไร่ผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์แบบพื้นเมือง โดยมีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญประกอบด้วย ข้าวไร่ งามขาว ข้าวโพด ถั่วเหลือง และกระเทียม

พื้นที่ลุ่มน้ำนี้มีองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน เข้าไปดำเนินการหลายปีมาแล้วแต่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ก็ไม่ได้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมจนกระทั่ง คนในชุมชนได้ประสบปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรด้วยตัวเอง จึงได้ทำการรวมตัวแก้ปัญหา ต่อมาได้พัฒนาการขึ้นมาและเรียกตัวเองว่า เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชาวไทยภูเขาปกป้อง โดยเน้นการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวมาจากตัวแทนหลายชุมชน จึงเป็นที่น่าสนใจและศึกษาอย่างยิ่งถึงการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของเกษตรกรชาวไทยภูเขาที่อยู่พื้นที่ลุ่มน้ำกลาง รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและปัญหาอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพื่อใช้เป็น ข้อมูลและแนวทางในการวางแผนแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้บนที่สูงขององค์กรพัฒนาหรือหน่วยงานที่ทำงานส่งเสริมพื้นที่สูงของทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งชุมชนบนที่สูงที่สนใจทั่วไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงการจัดการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำกลาง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้นำชาวไทยภูเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำดังกล่าว
3. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของผู้นำชาวไทยภูเขา

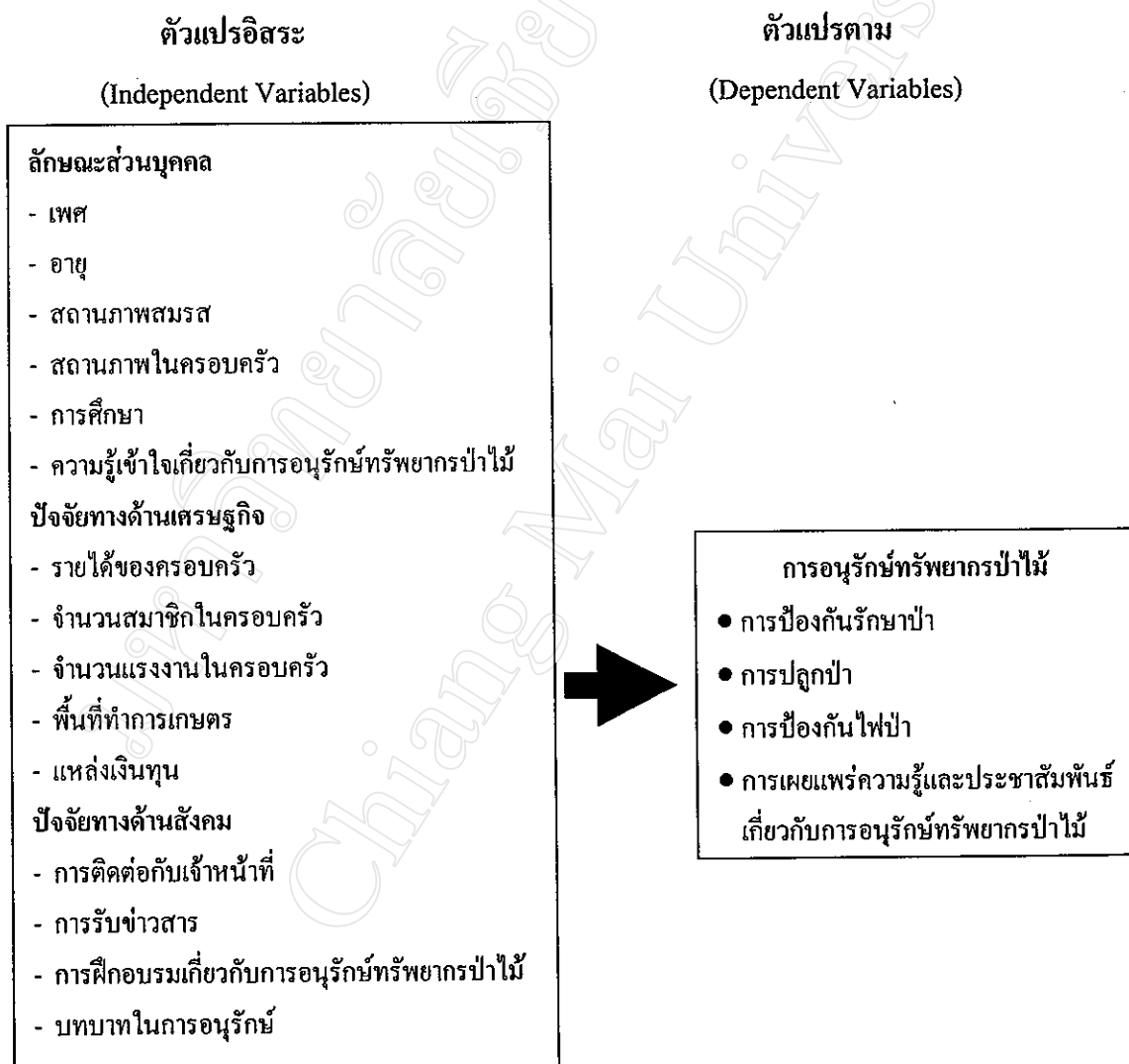
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาสามารถนำไปเป็นแนวทาง ในการวางแผนส่งเสริมในการเรื่องการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของหน่วยงานพัฒนาบนที่สูง ตลอดจนชุมชนบนที่สูงอื่น ๆ ที่สนใจงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สมมติฐานของการวิจัย

ลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยภูเขามีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์

เผ่าพันธุ์ หมายถึง ชาติพันธุ์ของเกษตรกรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลุ่มน้ำกลาง ได้แก่ ชาวไทยภูเขาเผ่าลาหู่แดง ลาหู่เซเล เผ่าละว้า และเผ่าไทยใหญ่

อายุ หมายถึง อายุจริงของผู้นำชุมชน

การศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาชั้นสูงสุดของผู้นำชุมชน

รายได้ของครอบครัว หมายถึง รายได้ของครอบครัวเป็นรายปี เป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม

ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ ความรู้ความเข้าใจและความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ขนาดของครอบครัว หมายถึง จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของผู้นำชุมชน

จำนวนแรงงาน หมายถึง แรงงานของสมาชิกในครอบครัว

แหล่งเงินทุน คือ แหล่งกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร หรือแหล่งเงินกู้อื่น ๆ เพื่อนำไปประกอบอาชีพการเกษตร

พื้นที่ทำการเกษตร คือ พื้นที่ที่ชาวไทยภูเขาครอบครองเพื่อทำการเกษตรโดยเป็นพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ และพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์

การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ หมายถึง การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมงานพัฒนาที่สูงของภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน

การได้รับข่าวสาร หมายถึง ได้รับข้อมูลข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากหลาย ๆ แหล่ง เช่น โปสเตอร์ วิทยุ โทรทัศน์ เพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่ส่งเสริม การประชุม การสัมมนา

การเข้าร่วมฝึกอบรม หมายถึง การได้รับการฝึกอบรมเรื่องการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การเข้าร่วมการสัมมนา หมายถึง การได้มีโอกาสเข้าร่วมสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับเพื่อนบ้านหรือคนจากต่างชุมชน ต่างเผ่าพันธุ์

ตำแหน่งในชุมชน หมายถึง ตำแหน่งผู้นำที่ทางราชการแต่งตั้งหรือเลือก และตำแหน่งผู้นำที่ไม่เป็นทางการแต่งตั้งโดยคนในชุมชน

บทบาทในการอนุรักษ์ คือ การเคยหรือไม่เคยมีบทบาทเกี่ยวกับการร่วมเสนอความคิดเห็น ประชาสัมพันธ์ ชักชวน ทำความเข้าใจแก่ประชาชนทั่วไปในชุมชน ทั้งร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ร่วมปฏิบัติงานป้องกันรักษาป่าร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เป็นต้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง การดูแลรักษาป่าไม้ของคนในชุมชน รวมถึงการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และทุกคนมีสิทธิที่จะนำมาใช้ภายใต้ข้อตกลงของชุมชน

ป่าชุมชน หมายถึง บริเวณป่า ซึ่งคนในชุมชนกำหนดรักษาไว้เพื่อการใช้สอยให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ป่าต้นน้ำ หมายถึง บริเวณป่าซึ่งอนุรักษ์เป็นต้นน้ำและที่ซับน้ำที่สำคัญของชุมชน โดยมีผู้ใดที่ทำการตัดไม้หรือหาประโยชน์จากป่าบริเวณดังกล่าว

พื้นที่เลี้ยงสัตว์ หมายถึง การกำหนดเขตพื้นที่สำหรับใช้เลี้ยงสัตว์

การแบ่งเขตแดนของชุมชน หมายถึง การกำหนดเขตแดนของแต่ละชุมชนเพื่อกัน มิให้มีปัญหาข้อพิพาทในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในภายหลัง

กฎระเบียบข้อบังคับ หมายถึง กฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการหรือการนำทรัพยากรป่าไม้จากป่าชุมชนหรือป่าต้นน้ำ

การปลูกป่า หมายถึง กิจกรรมปลูกป่าเสริมในพื้นที่ป่าชุมชนหรือป่าต้นน้ำ

การป้องกันไฟป่า หมายถึง วิธีการในการป้องกันไฟป่าที่จะเกิดขึ้นกับป่าอนุรักษ์

การทำไร่เลื่อนลอย หมายถึง การเพาะปลูกแบบดั้งเดิมที่นิยมเปิดป่า พื้นดินไม้แล้วเผา โดยจะมีการเคลื่อนย้ายที่ทำมาหากินไปเรื่อยๆ ไม่ให้ซ้ำในแต่ละปี

การทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การทำการเพาะปลูกแบบผสมผสานโดยไม่มีการเปลี่ยนพื้นที่เพาะปลูก ใช้พื้นที่แห่งเดียวมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

สัตว์ป่า หมายถึง สัตว์ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในป่าโดยไม่มีใครครอบครองเป็นเจ้าของอาทิ เช่น หมูป่า ไก่ป่า เก้ง ฯลฯ

กรรมสิทธิ์ที่ดิน หมายถึง เอกสารสิทธิที่ทางราชการรับรองเกี่ยวกับที่ดินของเกษตรกรครอบครองอยู่

ผู้อาวุโส หมายถึง ผู้นำชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำกลาง อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นตัวแทนของชาวเขา

ผู้นำชุมชน หมายถึง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ประธานกลุ่มสตรี ประธานกลุ่มหนุ่มสาว ผู้นำศาสนา ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

ผู้นำที่เป็นทางการ คือ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน สารวัตรกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ผู้รักษาความสงบภายในหมู่บ้าน (พรส.)

ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้อาวุโส ผู้นำศาสนา ประธานกลุ่มสตรี ประธานกลุ่ม
หนุ่มสาว

เจ้าหน้าที่ส่งเสริม คือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอปางมะผ้า เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาที่สูง
ไทย-เยอรมัน

ชาวไทยภูเขา หมายถึง ชาวไทยภูเขาที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำตาง ประกอบไปด้วย ชาวไทย
ภูเขาเผ่าลาหู่แดง ลาหู่เขร ไทยใหญ่ และละว้า

พื้นที่ลุ่มน้ำตาง หมายถึง ขอบเขตของพื้นที่ในการศึกษาวิจัย พื้นที่อำเภอปางมะผ้า
จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบไปด้วย 3 ตำบล คือ ตำบลสบป่อง ตำบลนาปู่ป้อม ตำบล
ปางมะผ้า